

Arvo Tuominen:

Mitä voimme historiasta oppia?

Esitelmä Antrea-juhlassa Hämeenlinnassa 17.7.2022

Parin kolmen viime vuoden aikana olen todella oppinut, että elämässä voi tapahtua ihan mitä tahansa. On aika normaalia, että auto hajoaa, vettä sataa tai suosikkijoukkue lakkaa voittamasta, mutta kun ensin iskee Koronaepidemia, ja sitten vielä Venäjä palaa menneisyyteen hyökkäämällä Ukrainan kimppuun, sitä alkaa jo kummasti miettiä, ettei kahta ilman kolmatta.

Venäjä on aivan uskomaton maa. Se on ylivoimaisesti maailman suurin valtio, sillä se kattaa koko Pohjois-Aasian ja Euroopan itäisen kolmanneksen, sisältää 11 aikavyöhykettä, joilla on edustettuina erilaisia maaston muotoja aavikoista puolikuiviin aroihin, taigaan ja arktiseen tundraan. Venäjällä virtaa Euroopan pisin joki Volga, ja sijaitsee Euroopan suurin järvi Laatokka. Venäjällä on myös maailman syvin järvi Baikal, joka sisältää yli viidenneksen maailman sulan makean veden määrästä. Kaikesta tästä huolimatta Venäjä ryhtyi 24. helmikuuta 2022 valloittamaan lisätonttia Ukrainalta.

Venäjän ilmasto on äärimmäinen. Sen talvet ovat ankarat, ja siksiäpä kenraalit Janvar (tammikuu) ja Fevral (helmikuu) ovat useamminkin kerran pelastaneet maan hyökkääjiltä. Vaikka ilmasto vaikeuttaa jokapäiväistä elämää, on Venäjä kuitenkin runsas viljelykasvien ja raaka-aineiden tuottaja. Kuitenkin runsaat luonnonrikkaudet eivät ole juurikaan helpottaneet kansalaisten suuren enemmistön elämää, sillä Venäjän historia on synkkää tarinaa harvoista varakkaista ja voimakkaista, jotka hallitsivat kovalla kurilla köyhää ja vallatonta enemmistöä, joka aina vaaran uhatessa ryhmittäytyy hallitsijansa ympärille.

Kaksi kolmasosaa venäläisistä uskoo astrologiaan ja taikauskoihin. He siis siirtävät vastuun omasta elämästään ulkoisille voimille, joita eivät voi hallita tai käsittää. Autokratia sopii heille siis hyvin, sillä mitä vähemmän henkilökohtaista vastuuta, sen parempi. Silloin jää enemmän tarmoa ja aikaa puutarhapalstan hoitoon ja TV-sarjojen katseluun. Heitä ei edes kiinnosta se, että Putin ja hänen ystävänsä täyttävät taskunsa kansakunnan rikkauksilla, kuten Aleksei Navalnyi on osoittanut. Niinpä Putinin jälkeen tulee toinen samanlainen hallitsija, joka pyrkii edelleen laajentamaan valtakuntaansa ja se sopii perusvenäläiselle oikein hyvin.

Näin on nytkin, kun Venäjän kansan suuri enemmistö tukee Vladimir Putinin hyökkäystä Ukrainan kimppuun. Hyökkäystään Kreml on perustellut kotiyleisölleen ukrainalaisilla natseilla ja muulle maailmalle Naton aggressiivisuudella. Todennäköisin syy lienee kuitenkin rosvoretki vanhan keisarillisen aseman palauttamiseksi.

Vielä 2000-luvun alussa Venäjä halusi integroitua länteen. Putin puhui yhteisestä talousalueesta, joka yltäisi Lissabonista Vladivostokiin. Yritettyään kylmän sodan päätyttyä tulla osaksi länttä ja epäonnistuttuaan siinä Venäjä alkoi katsoa peruutuspeiliin.

Ukrainassa Venäjä taistelee imperiaalisen asemansa palauttamisen puolesta eli kyseessä on valloitusota. Samalla Venäjä sulki ikkunan Eurooppaan, koska venäläisten mielestä on tuuletettu jo ihan tarpeeksi.

Pietari Suuren päivistä lähtien Venäjä on ammentanut oppia lännestä pyrkimyksenä nousta eurooppalaiseksi voimatekijäksi, mutta Ukrainan sodan johdosta Venäjä kohtaa ensimmäisen kerran yhtenäisen lännen, kun taas Moskovalla ei ole enää liittolaisia, joiden puoleen voisi kääntyä.

Ennen sotaa Venäjän taloussuhteet suuntautuivat pääosin länteen, jonne Venäjä on vienyt viljaa ja kaasua, joilla on rahoittanut mm. Mersujen ja tietokoneiden tuonnin. Viime aikoihin asti Venäjän kauppa Euroopan unionin kanssa oli yli puolet maan ulkomaankaupasta. 1970-luvun alusta lähtien öljy- ja kaasuputket ovat muodostaneet Venäjän ja Länsi-Euroopan taloudellisten suhteiden selkärangan, mutta nyt sekin on ensimmäistä kertaa katkaistu.

Kulttuurisesti venäläiset ovat perinteisesti pitäneet itseään eurooppalaisina. Kristinusko, antiikin Kreikan ja Rooman perinnöt, Ranskan valistuksen ja saksalaisen filosofian ajatukset, eurooppalainen kirjallisuus, musiikki ja tanssi yhdistävät.

Nyt Venäjä on kuitenkin eristetty Euroopasta peräti 11 000 pakotteella, joita ei helposti pureta, vaikka sota loppuisikin.

Adolf Hitler sanoi, että kun aloittaa sodan, se on kuin astuisi pimeään huoneeseen, ja sulkisi oven perässään. Putin on nyt siellä pimeässä huoneessa, ja siellä ainakin Ukrainan kova vastarinta ja lännen ennätykselliset pakotteet ovat hänet yllättäneet.

Putin pelaa nyt todella kovilla panoksilla, sillä Venäjän epäonnistuminen Ukrainassa merkitsee täyttää fiaskoa ja lähtöä. Mutta vaikka Venäjä onnistuisikin valloitusodassaan, se on joka tapauksessa paariluokan valtio, jonka painoarvo laskee kaikissa suhteissa.

Venäjä siis häviää käypä sodassa sitten miten tahansa.

Monet suomalaiset ovat sitä mieltä, että Venäjältä ei tule muuta hyvää kuin korkeapaine, mutta historia kyllä osoittaa, että silloin, kun Venäjällä menee hyvin, menee meilläkin hyvin. Sekä optimismin että pessimismin antaa perusteen Venäjän suuri heiluri, joka heiluu edistyksen ja taantumuksen välillä. Lupaavaa liberaalia kautta seuraa aina sorron aika, ja sieltä nousee taas liberalismiin kauteen kuin ikiliikkuja.

Gorbatshovin avoimuuden kaudesta lähtien Venäjä ryhtyi avaamaan ovia Eurooppaan, kotiseutumatkailijat pääsivät Karjalankannakselle, ja monenlaisia yhteistyöprojekteja viriteltiin kunnes 2011-2012 -mielenosoitusten jälkeen alkoi ovi kääntyä jälleen toiseen suuntaan, ja nyt se on jälleen sulkeutunut. Tässä koronaepidemia tuli Kremlille taivaan lahjana, sillä kun Venäjä ei toimitanut WHO:lle sen pyytämiä Sputnik-rokotteen speksejä, sitä ei voitu hyväksyä, ja raja pysyi kiinni kumpaankin suuntaan. Niinpä vieraat pysyivät ulkona ja omat sisällä.

Kremlin päätökset ovat muistini mukaan perustuneet yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kansan enemmistön tuelle. Mieliä pidemmittauksissa selvä enemmistö kannatti niin Krimin kaappausta kuin hyökkäystä Ukrainaan, ulkomaisten agenttien eli kansalaisjärjestöjen kieltämistä, Pussy Riotin kaapittamista ja ties mitä, mutta ainoa asia, jossa enemmistö oli Putinia vastaan, oli eläkeiän nosto.

Toisaalta venäläiseen traditioon kuuluu johtajan lojaali tukeminen ja tämän vaihtuessa salamannopea takinkääntö. Esimerkiksi kun Gennadi Janajevin junta kaappasi vallan elokuussa 1991, oli Janajevin äiti tuolloin Kremlin sairaalassa. Kun tieto vallankaappauksesta saavutti potilaat, nämä menivät vanhuksen luokse sydämellisesti onnittelemaan tätä pojan noususta valtion johtoon. Kun tieto vallankaappauksen epäonnistumisesta sitten saavutti sairaalan, niin samaiset potilaat menivät tällä kertaa sairaalan johdon luokse vaatimaan Janajevin äidin heittämistä ulos sairaalasta.

Venäläiset ovat siis tarpeen tullen hyvinkin joustavia mielipiteissään. Asenteiden päinvastaisiksi muuttuminen ei ole mitenkään tavatonta. Mikäli venäläiset kääntäisivät takkinsa, niin Venäjä ja

Eurooppa voisivat yhdessä muodostaa kolmannen voimakeskittymän USA:n ja Kiinan lisäksi. Nyt Eurooppa joutuu toimimaan USA:n vasallina ja Venäjä Kiinan.

Venäjä lähti Neuvostoliiton raunioilta globaaliin talouskilpaan takamatkalta, mikä periaatteessa olisi mahdollistanut muiden virheistä oppimisen, mutta monestakin tekijästä johtuen Venäjä ei pystynyt kuroma lännen teknologista etumatkaa kiinni, vaan jäi raaka-aineiden ja hyödykkeiden tuottajamaaksi.

Kylmän sodan päättymisen jälkeen taloudellinen globalisaation säälimätön logiikka on muokannut Kiinasta maailman tehtaan ja Venäjää varaston.

Kun Venäjä ei ole kyennyt sopeutumaan modernisaatioon, niin yhä useammat venäläisnuoret ovat valinneet työskentelyn lännessä. Kysymys ei ole kuitenkaan pelkästään rahasta vaan pikemminkin siitä, että Venäjällä innovaatioesteet ovat niin suuret, että on parempi mennä toteuttamaan itseään muualle.

Istuin illallisella pietarilaisessa ravintola Palkinissa 9.8.2019 venäläisen kenraalin kanssa. Puhuimme politiikkaa, käsitelimme historiaa, söimme erinomaista ruokaa, ja nautimme normaaleja ruokajuomia. Muistan elävästi hämmästykseni, kun hän sanoi Venäjän ottavan vielä takaisin Ukrainan ja Baltian, mutta Suomi saa olla, jos on oppinut historian läksynsä. En jatkanut teemasta, koska se tuntui niin ufolta, kunnes 24.2.2022 ymmärsin, että olinkin saanut sisäpiirin tietoa.

Vladimir Putin sanoi, että Neuvostoliiton hajoaminen oli viime vuosisadan suurin geopolitiittinen katastrofi. Asiasta voi toki olla montaa mieltä, mutta sen seurauksena 25 miljoonaa venäläistä jäi joka tapauksessa maan rajojen ulkopuolelle. Esimerkiksi itäisessä Ukrainassa venäläiset ovat asuneet sukupolvien ajan, kun taas Baltian maiden venäläistäminen tapahtui toisen maailmansodan jälkeisenä aikana.

Esimerkiksi Narvan asukkaista 90 % on venäläisiä ja heistä suurin osa myös venäläismielisiä, mutta niin kauan kuin rajan toisella puolella Ivangorodissa asiat ovat huonommalla mallilla on Venäjän vetovoima heikko.

Baltiankin ongelmat on hyvä tunnustaa. Venäjä on esimerkiksi antanut ymmärtää, että se on valmis avaamaan Pietarin ja Kaliningradin välisen yhteyden vaikka ydinaseilla, jos länsi pyrkii sen sulkemaan.

Puheet venäläisestä maailmasta kääntyivät käytännön teoiksi Ukrainassa, jossa vanhan Neuvostoliiton alueita ryhdyttiin aseellisesti "palauttamaan" Venäjälle. Perusteena oli nimenomaan venäläisyys ja Donbassin venäjänkielisen väestön puolustaminen.

Putinismien perusfilosofeihin kuuluva Aleksander Prohanovin mukaan Venäjän rajoilla tapahtui *sisäänhengitys* 1990-luvun alussa ja nyt maan vahvistuttua on *uloshengityksen* aika, kun maa ottaa haltuun Neuvostoliitolle kuuluneita alueita itselleen.

Samaa ideaa toisti Vladimir Putin juhliessaan Pietari Suuren (1672–1725) 350-vuotissyntymäpäivää 9. kesäkuuta 2022. "On vaikutelma, että (Pietari Suuri) taisteli Ruotsia vastaan, ja valloitti jotain heiltä. Hän ei valloittanut heiltä mitään, vaan palautti takaisin... Pietari Suuri palautti alueita, ja vahvisti niitä. Nyt tämä sama kohtalo on langennut meille", totesi Putin.

Suuressa Pohjan Sodassa (1700-1721) Pietari Suuri sai voiton Ruotsin Kaarle XII:sta, ja liitti Venäjään mm. koko Baltian ja Viipurin läänin. Suomen kodalla Uudenkaupungin rauhan jälkeinen raja kulki kutakuinkin siinä missä nykyinenkin.

Pietari Suuri kävi Pohjan sota 21 vuotta, joten Ukrainan sota ottanee vielä aikansa, vaikka välillä taukoaisikin. Jos sodan henkeä ei saada työnnettyä takaisin pulloon, on sen eskaloitumisen pelko aiheellinen. Ydinaseiden käyttökin on mahdollista, ja Putinin ”ydisasekiristykseen” tulee suhtautua vakavasti. Noin fataalia juttua ei pidä kuitata pelkkänä pelotteluna. Sodan eskaloituessa Suomen ja Ruotsin Nato-jäsenyyden ajoitus olisi kehoitin mahdollinen: kerkeäisimme juuri ja juuri mukaan sotaan.

Geopoliittisesti katsottuna Ukrainan pysyminen Naton ulkopuolella on keskeinen kysymys Venäjän turvallisuudelle. Nyt Venäjä on osoittanut paitsi halunsa niin myös kykynsä uhrata ihmishenkiä estääkseen Ukrainan siirtymisen lännen leiriin. Tämä toki tiedettiin myös lännessä. Vaikka Venäjä yksiselitteisesti hyökkäsi Ukrainan kimppuun, niin sotaan halukkuutta esiintyi toki jossain määrin molemmin puolin.

Tästä esimerkkinä vaikkapa Ukrainan ja Yhdysvaltojen sodan alla 10. marraskuuta 2021 allekirjoittama ”strategisen kumppanuuden peruskirja”, jossa vaadittiin Ukrainan liittymistä Natoon ja vahvistettiin ”vankkumaton sitoutuminen” Krimin integroimiseen uudelleen Ukrainaan. Näin Venäjälle tarjottiin todiste siitä, että Ukrainan ja USA:n tavoitteena on Krimin valtaaminen ja Venäjän työntäminen Mustaltamereltä pois. Lännessä Venäjän turvallisuushuolet eivät saaneet vastakaikua, vaan niitä pidettiin aiheettomina. Kuitenkin Venäjän turvallisuushuolet ovat olemassa olevia, joten ne täytyy tunnustaa rauhaa tehtäessä, jotta sota ei toistu.

Jo vuonna 2014 Yhdysvallat tuki Maidanin kansannousua, joka johti laillisesti valitun venäläismielisen presidentin Viktor Janukovyšin syrjäyttämiseen. Tuo ”erikoisoperaatio” oli loistavasti toteutettu, ja saavutti kaikki tavoitteet. Kun Venäjä sitten puolestaan yritti syrjäyttää Ukrainan demokraattisesti valitun presidentin Volodymyr Zelenskyin omalla ”erikoisoperaatiolla”, niin kutakuinkin kaikki meni pieleen, kun pienen hallitun vallankaappauksen sijasta saatiinkin aikaan sota.

Venäjän hyökkäys on kansainvälisen oikeuden vastainen, ja siksi Venäjään kohdistuvat pakotteet ovat perusteltuja, mutta tragedia on, etteivät Yhdysvallat, Nato ja Ukraina ponnistelleet riittävästi selvittääkseen, oliko olemassa diplomaattista tapaa estää hyökkäys. On nimittäin mahdollista, että ilman Naton laajentumista Ukrainan suuntaan sota ei olisi, ja Krim olisi edelleenkin osa Ukrainaa.

Länsi vastasi hyökkäykseen pakotteilla, jotka perustuivat olettaamaan, että Venäjä teknologisesti takapajuisempaan on meistä enemmän riippuvainen kuin me Venäjältä, ja se kärsii siis myös näin ollen pakotteista enemmän. Venäjällä on kuitenkin enemmän vehnää, kuin se pystyy syömään ja öljyä, kuin se pystyy polttamaan. Lisäksi se on esimerkiksi maailman suurin palladiumin ja nikkelin viejä.

Vaihtoehtoisia lähteitä löytyy toki venäläiselle hyödykkeille, mutta kun pakotteiden tähden tarjonta läntisillä markkinoilla laskee hyödykkeestä riippuen 10, 20 tai jopa 40 %, käy tuotteiden valmistaminen mahdottomaksi samalla hinnalla kuin aikaisemmin. Seurauksen on hintojen nousua ja kysynnän sekä tarjonnan laskua, hitaampaa kasvua ja korkeampaa työttömyyttä. Sanktiot tekevät Venäjän talouteen toki tuhoa, mutta merkitsevät myös omaan jalkaan ampumista.

Vladimir Putinin mukaan Venäjä käy sota ”kultaista miljardia vastaan” eli varakasta länttä vastaan, ja tottahan se on, että Ukrainaa tukee 42 hyvinvoivaa valtiota, mutta vaikka länsikin tässä köyhtyy, niin ei se tee muuta maailmaa rikkaammaksi.